

Dagens system är byggt för att skapa orättvisa betyg

Dagens Nyheter den 24 maj 2023

Under de senaste veckorna har diskussionen om frikostiga betyg återigen blossat upp. I ett inlägg på DN Debatt (11/5) larmade Handelshögskolans rektor Lars Strannegård för att "alltför många skolor sätter för höga betyg" och att lärosätet därför "överväger [...] att överge det nationella antagningssystemet". Utspilet kom efter en rad skandaler där vissa fristående skolor satt märkligt höga betyg i förhållande till resultaten på de nationella proven.

Det är bra att problemen i betygssättningen uppmärksammas. Olikvärdiga betyg har negativa konsekvenser för såväl enskilda elever som samhället i stort. Elever på skolor med mer restriktiv betygssättning har lägre chans att antas till attraktiva utbildningar än andra. Dessutom riskerar ekonomin att försämrans när vi inte får rätt personer på rätt plats. Men innan vi utformar lösningar är det viktigt att förstå problemets natur.

Det finns stora fördelar med att använda betyg i urval till vidare studier. Alla har ett betyg i sin hand, vilket sänker ribban för att söka sig till högre utbildning. Vidare ger betyg lärare och elever skäl att fokusera på det som skolan lär ut, en koppling som med andra urvalsinstrument i bästa fall blir indirekt. Slutligen fångar betyg bredare kunskaper och färdigheter än exempelvis antagningsprov, vilket gör att betyg ofta är bra på att förutsäga hur elever klarar sina framtida studier.

Svagheten med dagens betyg är att de inte är likvärdiga, ett problem som ofta hänförs till att skolor använder dem som konkurrensmedel för att locka elever. Forskning visar att detta är en relevant men otillräcklig förklaring. Marknadsmekanismerna kan nämligen bara förklara en liten del av problemet. Att avskaffa konkurrens- och vinstmotiv i skolan kan därför inte förväntas förbättra situationen mer än på marginalen.

Grundproblemet är i stället betygssystemet i sig. I det relativa systemet, som avskaffades på 1990-talet, var andelen elever som fick olika betyg förutbestämd på nationell nivå. Men i dagens system ska lärare bedöma elevers kunskapsnivå efter betygs-kriterier. Elever som enligt lärarens bedömning når olika krav, ska i teorin få olika betyg.

Men denna process garanterar i praktiken orättvisa betyg, då alla kunskapskrav innefattar subjektiva tolkningar. För att få betyget A i svenska i årskurs 9 ska elever exempelvis föra "välutvecklade resonemang". Det går inte att skapa en enhetlig måttstock för vad detta innebär.

Lärare är inte mer än människor. De faller därför ofta tillbaka i relativ bedömning där elevernas betyg påverkas av hur bra de är jämfört med andra elever i samma skola. För en given prestation är det därför svårare att få ett högt betyg på en skola med många högpresterande elever än på en skola med många lågpresterande elever.

Att använda dessa betyg för urval till vidare studier är inte att rekommendera, något man också var medveten om när det målrelaterade systemet skapades. Detta tillmättes dock liten betydelse, då man såg framför sig att betygen skulle ha spelat ut sin roll i det framtida antagningssystemet. Det var alltså aldrig tänkt att Handelshögskolan skulle anta elever med de betyg som Strannegård nu varnar för.

Problemen med målrelaterade betygssystem är inte unika för Sverige; betygsinflation existerar i många andra länder. Detta är inte förvånande, då det är omöjligt att säkerställa rättvisa och likvärdiga målrelaterade betyg när de bestäms av tusentals olika lärare med sina egna tolkningar av kunskapskraven. Att göra kraven tydligare är inte en lösning. För hur tydliga de än blir kommer ett väsentligt tolkningsutrymme alltid finnas kvar.

Idén att Skolinspektionen på ett rättssäkert och effektivt sätt ska kunna åtgärda problemet genom att slå ner på enskilda skolors betygsavvikelser – vilket regeringen nu är inne på – framstår också som verklighetsfrämmande.

För att stävja problemen räcker inte kosmetiska förändringar. Vi behöver ett helt nytt betygssystem. Det finns olika lösningar och Skolverket har förtjänstfullt analyserat frågan.

I en modell vi finner särskilt intressant normeras betygen i efterhand utifrån skolornas resultat på externt rättade slutprov. Om skolor har olika betygssnitt men samma provresultat sker en jämkning så att deras elever får samma genomsnittliga meritpoäng i antagningen till vidare studier. Lärarnas betyg påverkar dock fortfarande hur meritpoängen fördelas mellan eleverna i varje skola.

Lärares uppgift i ett sådant system blir att sätta det betyg som bäst motsvarar elevens kunskaper jämfört med andra elever inom skolan. Detta är en betydligt enklare uppgift än att, som i dagens system, försöka tolka kunskapskraven på samma sätt som andra lärare i landet.

Det finns så klart utmaningar i utformningen av ett sådant system. Ämnen utan slutprov kräver exempelvis speciallösningar. En variant är att man normerar dessa betyg efter resultaten i ämnen med slutprov, eller att alla skolor tvingas ha samma betygssnitt i just dessa ämnen. Lösningar behöver även utformas för små skolor och skolor med särskilda elevgrupper. Dessa vägval måste utredas noga.

Likaså är det centralt att betygssystemet uppfattas som rättvist. Det kan exempelvis uppfattas som orättvist att betygen justeras i efterhand. De protester som utbröt i England under pandemin – efter att betyg som satts av elevernas lärare justerades för att de avvek alltför mycket från skolans tidigare resultat på examensprov – visar betydelsen av legitimitet.

Protesterna slutade med att man släppte normeringen under pandemin, och betygen skenade under dessa år. En svensk betygsreform får inte sluta på ett liknande sätt.

Att skapa ett pålitligt och respekterat betygssystem är inte enkelt. Innan vi väljer modell krävs därför en ordentlig och öppen utredning som noga analyserar effekterna av olika vägval.

Det står inte skrivet i sten exakt hur ett nytt betygssystem ska utformas, men det är av yttersta vikt att det säkrar likvärdigheten och minimerar utrymmet för manipulation. Vi har nått vägs ände med dagens betygssystem – och det är dags att vända blad.

Gabriel Heller Sahlgren

Nils Lager

Jonas Vlachos